

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»

دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی، تاریخ و مدرسی معارف اسلامی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

مرجع امنیت جمهوری اسلامی ایران

(بر اساس دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری)

استاد راهنما:

دکتر نجف لک زائی

استاد مشاور:

دکتر غلامرضا بهروز لک

نگارش:

محبوبه بهتاش

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به روح پاک شهدای انقلاب اسلامی

و امام شهیدان، امام خمینی (رحمة الله علیه)

آنان که با فداکاری و مجاهدت‌هایشان انقلاب اسلامی به ثمر

نشست و سایه‌ی امنیت بر این کشور افکنده شد.

باشد که رهرو راهشان باشیم.

تشکر و تقدیر

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

در ابتدا بر خود لازم می‌بینم از زحمات اساتید محترم جناب آقای دکتر لک زائی که راهنمایی این پایان نامه را به عهده داشته‌اند و جناب آقای دکتر بهروز لک که استادمشاور این پایان نامه بوده‌اند، کمال قدر دانی را به جای آورم.

از همسر بزرگوارم جناب آقای دکتر رهبر پور که زمینه‌ی لازم را جهت تحصیلات اینجانب و تدوین این پایان نامه برای من فراهم کردند، کمال سپاس و تشکر را دارم که اگر همراهیش نبود، دستیابی به این موارد برایم فراهم نمی‌شد.

در انتها نیز از دو فرزند دل‌بندم، محمد صادق و مطهره ممنونم که بازی‌های کودکانه شان را با فعالیت‌های درسی من همراه کردند.

چکیده

امنیت به عنوان مهمترین نیاز بشریت همواره مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. اما بدلیل انتزاعی بودن آن تعاریف مختلفی از آن ارائه گردیده است. یکی از علل تفاوت تعاریف را می توان مرجع امنیت از دیدگاه های مختلف دانست. در کشور انقلابی و اسلامی ما هم این مساله مورد توجه می باشد. به همین دلیل پژوهش حاضر به دنبال یافتن مرجع امنیت در جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه) و آیت الله خامنه ای (حفظه الله) بوده است. در این راه بر مبنای نظریه ای اسلامی، پیش رفته ایم که ایجابی نگری، دوانگاری و تقدم فرد بر حکومت را در اسلام مبنا قرار می دهد. در این راستا مباحث مرجع امنیت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی از منظر این دو رهبر بزرگوار بررسی شده است. مباحث ارائه شده، ما را به این نتیجه رهنمون می شود که در دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری، اسلام، مرجع امنیت فرهنگی، حکومت اسلامی و در مرتبه ای بالاتر ولایت فقیه، مرجع امنیت سیاسی و مردم، مرجع امنیت اجتماعی می باشند. البته در بیانی دقیق تر اسلام، مرجع امنیت در جمهوری اسلامی ایران معرفی شد. در این راستا پیش نهاد می شود با اولویت دادن به اسلام در مرتبه ی ابتدایی سپس حکومت اسلامی و مردم به سیاست گذاری در کشور پرداخته شود.

کلمات کلیدی: امنیت، مرجع امنیت، مرجع امنیت سیاسی، مرجع امنیت فرهنگی و مرجع

امنیت اجتماعی.

فهرست مطالب

2	مقدمه طرح موضوع:
2	اهمیت موضوع:
3	سابقه پژوهش:
3	سؤال اصلی پژوهش:
4	فرضیه پژوهش:
4	مفاهیم و متغیرها:
4	سؤالات فرعی پژوهش:
4	پیش فرض های پژوهش:
4	اهداف پژوهش:
5	روش پژوهش:
5	روش گردآوری اطلاعات:
5	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها:
5	سازماندهی پژوهش:
6	فصل اول: مفاهیم و چارچوب نظری
7	امنیت:
8	تعریف لغوی و اصطلاحی امنیت:
9	مفهوم امنیت از دیدگاه اندیشمندان غربی:
10	مفهوم امنیت از دیدگاه اسلامی:
12	ویژگی های امنیت:

14ابعاد امنیت:
141- امنیت اجتماعی:
152- امنیت ملی:
163- امنیت سیاسی:
174- امنیت اقتصادی:
195- امنیت فرهنگی:
196- امنیت حقوقی، قضائی:
207- امنیت زیست محیطی:
20مرجع امنیت:
231. نظریه رئالیستی:
25- نظریه لیبرالیستی:
26- مکتب کپنهاک:
28- نظریه اسلامی:
291- ایجابی نگری در برابر سلبی نگری:
302- دو انگاری در برابر یکسان انگاری منطقی:
313- تقدم فرد بر حکومت:
31جمع بندی:

فصل دوم: مرجع امنیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه) و مقام معظم رهبری (حفظه الله).....

Error! Bookmark not defined.....مقدمه:

Error! Bookmark not defined..... گفتار اول: امنیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه).....

Error! Bookmark not defined..... جایگاه اسلام در اندیشه امام خمینی (رحمة الله علیه).....

Error! Bookmark not defined..... نمونه های عینی در دفاع از اسلام در کلام امام.....

Error! Bookmark not defined..... اقدامات امام خمینی (رحمة الله علیه) در دفاع از اسلام.....

Error! Bookmark not defined..... اقدامات سلبی.....

Error! Bookmark not defined. موضع گیریهای امام در مقابل نظام شاهنشاهی.

Error! Bookmark not defined. موضع گیری امام در قبال سلمان رشدی.

Error! Bookmark not defined......اقدامات ایجابی

Error! Bookmark not defined......ابلاغ فرمان هشت ماده ای

Error! Bookmark not defined.... مفهوم سازی و معرفی شاخصه‌های اسلام حقیقی

Error! Bookmark not defined......گفتار دوم: امنیت فرهنگی از دیدگاه مقام معظم رهبری

Error! Bookmark not defined......جایگاه اسلام در اندیشه مقام معظم رهبری

Error! Bookmark not defined......- اسلام صراط مستقیم

Error! Bookmark not defined......- حفظ اسلام از تکالیف الهی:

Error! Bookmark not defined.... - اسلام هدف اصلی تشکیل جمهوری اسلامی.

Error! Bookmark not defined.... - دفاع از اسلام دفاع از جمهوری اسلامی

Error! Bookmark not defined......- حفظ اسلام = حفظ امنیت

Error! Bookmark not defined.... نمونه‌های عینی در دفاع از اسلام در کلام مقام معظم رهبری:

Error! Bookmark not defined.... اقدامات حضرت آیت الله خامنه ای (حفظه الله) در دفاع از اسلام.

Error! Bookmark not defined......اقدامات سلبی

Error! Bookmark not defined.... موضع گیری آیت الله خامنه ای (حفظه الله) در قبال رژیم پهلوی.

Error! Bookmark not defined.... موضع گیری آیت الله خامنه ای (حفظه الله) در قبال سلمان رشدی.

Error! Bookmark not defined......اقدامات ایجابی

Error! Bookmark not defined......جمع بندی

Error! Bookmark not defined.... فصل سوم: مرجع امنیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه) و مقام معظم

Error! Bookmark not defined......رهبری (حفظه الله).

Error! Bookmark not defined......مقدمه

Error! Bookmark not defined......گفتار اول: امنیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه)

Error! Bookmark not defined......(1) جایگاه ولایت فقیه و رهبری

Error! Bookmark not defined......(2) صیانت از اسلامیت نظام

3) پایگاه مردمی نظام.....**Error! Bookmark not defined.**

1- مردم و حق تعیین سرنوشت:.....**Error! Bookmark not defined.**

2- مردم و آزادی اراده و انتخاب.....**Error! Bookmark not defined.**

3- مردم و لزوم مشارکت آنان در امور سیاسی و اجتماعی.....**Error! Bookmark not defined.**

4- تأمین آسایش و رفاه مردم:.....**Error! Bookmark not defined.**

4) رعایت اصل استقلال.....**Error! Bookmark not defined.**

5) التزام به قانون.....**Error! Bookmark not defined.**

جایگاه حکومت اسلامی در اندیشه امام خمینی (رحمة الله عليه).....**Error! Bookmark not defined.**

به بیان امام:.....**Error! Bookmark not defined.**

بیان موارد عینی در برقراری حکومت اسلامی.....**Error! Bookmark not defined.**

نمونه‌های عینی در کلام امام:.....**Error! Bookmark not defined.**

اقدامات امام خمینی در دفاع از حکومت اسلامی....**Error! Bookmark not defined.**

اقدامات سلبی.....**Error! Bookmark not defined.**

اقدامات ایجابی.....**Error! Bookmark not defined.**

گفتار دوم: امنیت سیاسی از دیدگاه آیت الله خامنه ای (حفظه الله).....**Error! Bookmark not defined.**

- جایگاه ولایت فقیه و رهبری:.....**Error! Bookmark not defined.**

- صیانت از اسلامی بودن نظام.....**Error! Bookmark not defined.**

- پایگاه مردمی نظام.....**Error! Bookmark not defined.**

1. پیروزی انقلاب اسلامی با حضور گستره مردم:.....**Error! Bookmark not defined.**

2. تشکیل جمهوری اسلامی بر مبنای مشارکت مردم:.....**Error! Bookmark not defined.**

3. حفظ نظام با حمایت مردم:.....**Error! Bookmark not defined.**

- رعایت اصل اعتدال:.....**Error! Bookmark not defined.**

-التزام به قانون (قانون گرایی).....**Error! Bookmark not defined.**

جایگاه حکومت اسلامی در اندیشه آیت الله خامنه ای (حفظه الله).....**Error! Bookmark not defined.**

بیان موارد عینی در برقراری حکومت اسلامی.....**Error! Bookmark not defined.**

نمونه‌های عینی در کلام آیت الله خامنه‌ای: **Error! Bookmark not defined.**

اقدامات آیت الله خامنه‌ای در دفاع از حکومت اسلامی. **Error! Bookmark not defined.**

اقدامات سلبی..... **Error! Bookmark not defined.**

اقدامات ایجابی..... **Error! Bookmark not defined.**

جمع بندی..... **Error! Bookmark not defined.**

فصل چهارم: مرجع امنیت اجتماعی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله عليه) و مقام معظم

رهبری (حفظه الله)..... **Error! Bookmark not defined.**

مقدمه..... **Error! Bookmark not defined.**

گفتار اول: امنیت اجتماعی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله عليه)..... **Error! Bookmark not defined.**

1) استقرار عدالت اجتماعی..... **Error! Bookmark not defined.**

2) امنیت مسکن و شغل..... **Error! Bookmark not defined.**

3) مبارزه با فساد و انحرافات اجتماعی..... **Error! Bookmark not defined.**

مردم عامل بقاء انقلاب اسلامی:..... **Error! Bookmark not defined.**

مردم، مؤمنین..... **Error! Bookmark not defined.**

اقدامات امام خمینی (رحمة الله عليه)..... **Error! Bookmark not defined.**

اقدامات ایجابی..... **Error! Bookmark not defined.**

اجباری کردن حجاب..... **Error! Bookmark not defined.**

امر به معروف و نهی از منکر..... **Error! Bookmark not defined.**

گفتار دوم: امنیت اجتماعی از دیدگاه مقام معظم رهبری (حفظه الله). **Error! Bookmark not defined.**

مردم، رکن اصلی حفظ نظام:..... **Error! Bookmark not defined.**

مردم؛ مؤمنین..... **Error! Bookmark not defined.**

مصلحت مردم مسلمان = معیار حق و باطل. **Error! Bookmark not defined.**

خدمت به مردم وظیفه الهی..... **Error! Bookmark not defined.**

- خدمت به مردم، فرق جمهوری اسلامی با سایر حکومت‌ها. **Error! Bookmark not defined.**

- مردم: صاحبان اصلی جمهوری اسلامی. **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined...... خدمت حق مردم

Error! Bookmark not defined...... برپائی امنیت حق مردم:

Error! Bookmark not defined...... اقدامات آیت الله خامنه ای (حفظه الله)

Error! Bookmark not defined...... ارتقاء امنیت اجتماعی:

Error! Bookmark not defined...... امور اقتصادی:

148..... نتیجه:

149..... نتیجه گیری

Error! Bookmark not defined...... فهرست منابع

Error! Bookmark not defined...... الف) کتابها

Error! Bookmark not defined...... ب) مقالات

مقدمه

طرح موضوع:

امنیت از نیازهای ضروری و آغازین بشر است و پاسخگویی به دیگر نیازهای بشر در سایه هستی آن تحقق می‌یابد این مهم به دلیل تلاقی خواسته‌های افراد جامعه، در زندگی اجتماعی و سیاسی اهمیتی دو چندان می‌یابد. امنیت از جمله مواردی در حوزه علوم سیاسی است که تعاریف متعددی را شامل می‌شود. در هر حال، مسائل امنیتی مرکز ثقل و معیارهای اساسی و مهمی دارند که تحلیل‌گران و سیاستگذاران ناچار هستند به آنها توجه کنند. این مرکز ثقل که از آن به مرجع امنیت یاد می‌شود همان خواستگاه جدائی تعریف امنیت است.

کشور انقلابی و اسلامی ایران نیز از این امر مستثنی نمی‌باشد لکن مرجع امنیت مطروحه در آن از اهمیت خاصی برخوردار است. بی‌شک اندیشه رهبران جهت دهنده و نشان دهنده اهداف کلی یک جامعه (علی‌الخصوص یک جامعه انقلابی) می‌باشد بر این اساس است که در این پژوهش سعی می‌شود با نظر به دیدگاه امام خمینی (قدس سره) و مقام معظم رهبری (حفظه الله) مرجع امنیت در ایران مورد شناسایی قرار گیرد.

اهمیت موضوع:

با توجه به اهمیت موضوع مرجع امنیت و تأثیرگذاری آن در حوزه‌های مختلف تصمیم‌گیری و اجرائی یک کشور و همچنین با عنایت به تأثیرگذاری مرجع امنیت در مشخص شدن حوزه امنیتی هر کشوری به نظر می‌رسد انجام این تحقیق می‌تواند مبنای بسیاری از مطالعات بعدی در این محدوده قرار گیرد.

جمهوری اسلامی ایران نخستین حکومتی است که در عصر جدید، داعیه پیروی و اعمال اصول اسلامی در سیاست را دارد و پایه‌های اعتقادی این حکومت، برگرفته از تفسیری خاص از اسلام می‌باشد. به قول «فرد هالیدی» انقلاب اسلامی ایران نخستین انقلاب در تاریخ جدید (پس

از انقلاب کبیر فرانسه در 1789) می‌باشد که ایدئولوژی حاکم، شکل سازمان، اعضای رهبری کننده و هدف‌های اعلام شده آن هم در ظاهر و هم در باطن، مذهبی بوده است.¹ پس با توجه به این ویژگی‌های خاص جمهوری اسلامی ایران و جایگاه خاص اندیشه‌های امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه) و مقام معظم رهبری در تعیین مبانی فکری این نظام ضرورت بررسی این موضوع مضاعف می‌گردد علاوه بر اینکه سیاستگذاری و رفتار نظام و حرکت جمهوری اسلامی ایران را به سمت اهداف و آرمان‌ها را دقیق‌تر، سریع‌تر و آسان‌تر می‌نماید.

سابقه پژوهش:

با توجه به مطالعات و جستجوهای بعمل آمده پژوهشی تحت این عنوان تا به حال صورت نگرفته است. هرچند که ذیل موضوع امنیت مطالعات، پژوهش‌ها و نگارش‌های مختلفی صورت گرفته است. از جمله آن‌ها می‌توان به کتاب «نظریه‌های امنیت» تألیف آقای علی عبدالله خانی، «استراتژی‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» نوشته دکتر تاجیک اشاره کرد.

تألیفات و نگارش‌هایی هم وجود دارد که به بررسی اندیشه‌های امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه) و مقام معظم رهبری و ارتباط آن‌ها با مقوله امنیت پرداخته است ولی موضوع مرجع امنیت را از دیدگاه ایشان به طور خاص مورد بررسی قرار نداده‌اند.

کتاب «وحدت و امنیت از دیدگاه مقام معظم رهبری» نوشته سلمان شایان‌فر، مقاله «تأملی معرفت‌شناسانه در مسأله امنیت ملی از نگاه امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه)» و مقاله «جایگاه امنیت در اندیشه سیاسی اسلام و امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه)» نوشته حسین ولی‌پور زرومی از آن موارد می‌باشند.

سؤال اصلی پژوهش:

مرجع امنیت از دیدگاه امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه) و مقام معظم رهبری در جمهوری اسلامی ایران چه مورد یا مواردی می‌باشد؟

1. حسین ولی‌پور زرومی، «جایگاه امنیت در اندیشه سیاسی اسلام و امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه)»، فصلنامه علوم سیاسی، تابستان 78، شماره 5، ص 340.

فرضیه پژوهش:

با توجه به شخصیت امام خمینی (رحمة الله عليه) و آیه الله خامنه‌ای به نظر می‌رسد دین و ارزش‌های دینی، نقش اساسی را در تعیین مرجع امنیت در جمهوری اسلامی ایران ایفاء می‌کنند.

مفاهیم و متغیرها:

مفاهیم کلیدی این پژوهش شامل: امنیت و مرجع امنیت می‌باشند. (تعریف و توضیح این مفاهیم در فصل اول آمده است.)

سوالات فرعی پژوهش:

امنیت چیست و چگونه می‌توان آن را تبیین کرد؟
مرجع امنیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله عليه) و مقام معظم رهبری چیست؟
مرجع امنیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله عليه) و مقام معظم رهبری چیست؟
مرجع امنیت اجتماعی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله عليه) و مقام معظم رهبری چیست؟

پیش‌فرض‌های پژوهش:

امنیت از جمله نیازهای واقعی انسان محسوب می‌شود.
مرجع امنیت تعیین کننده نگاه امنیتی یک جامعه است.
امنیت از مهم‌ترین نعمات الهی است که در اسلام به آن اهمیت داده شده است.
مفهوم امنیت در اندیشه امام و آیه الله خامنه‌ای برخاسته از مبانی اسلامی است.

اهداف پژوهش:

این پژوهش به دنبال تبیین و بررسی مفهوم مرجع امنیت در جمهوری اسلامی ایران بر اساس اندیشه رهبران بزرگ انقلاب (امام خمینی (رحمة الله عليه) و مقام معظم رهبری) می‌باشد تا بر اساس آن سیاست‌گذاران در تعیین سیاست‌های خود در جهت درست و هم سو با اهداف اصلی این جامعه اسلامی گام بردارند. پس هدفی کاربردی علاوه بر تبیین مطالب در این پژوهش دنبال می‌شود.

روش پژوهش:

روش پژوهش بصورت توصیفی - تحلیلی می باشد.

روش گردآوری اطلاعات:

جمع آوری اطلاعات و داده ها به صورت کتابخانه ای می باشد.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها:

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده ها بر اساس تحلیل متن هاست. متونی که بیانات و دیدگاه های این دو رهبر بزرگ در آنها ارائه شده است مبنای تحلیل و بررسی و نتیجه گیری این پژوهش می باشد.

سازماندهی پژوهش:

پژوهش حاضر از یک مقدمه، چهار فصل و یک نتیجه گیری تشکیل شده است.

در مقدمه، طرح تفصیلی پژوهش ارائه شده است.

فصل اول، عهده دار تبیین چارچوب نظری و توضیح و تبیین مفاهیم کلیدی پژوهش

می باشد.

فصل دوم، مرجع امنیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه) و مقام معظم رهبری را

مورد بررسی قرار می دهد.

فصل سوم، مرجع امنیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه) و مقام معظم رهبری را

مورد بررسی قرار می دهد.

فصل چهارم، مرجع امنیت اجتماعی از دیدگاه امام خمینی (رحمة الله علیه) و مقام معظم

رهبری را مورد بررسی قرار می دهد.

در قسمت خاتمه هم نتیجه مطالب ارائه می گردد به همراه تعیین مراتب هریک از مراجع

امنیت با تعیین مرجع اصلی.

فصل اول:

مفاهیم و چارچوب نظری

امنیت^۱:

امنیت از جمله مفاهیمی است که با تاریخ زندگی بشر پیوند یافته است و این پیوند به علت گره خوردن امر حیات بشری با امنیت اوست و همین اصل باعث شده امنیت از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر باشد و همواره او را در جستجوی امنیت قرار دهد. اما همین مفهومی که انسان را در طول تاریخ به دنبال خود کشانده است هنوز دارای تعریف مشخص و واحدی نمی‌باشد هرچند که اندیشمندان و متفکران همواره در جستجوی ارائه تعریف واحد و مشخصی از امنیت بوده‌اند. این مسأله برمی‌گردد به انتزاعی و ذهنی بودن مفهوم امنیت همانند بسیاری از مفاهیم انتزاعی دیگر از قبیل عدالت، آزادی و

تمایز اساسی میان اسامی ذات و معنا در همین جا روشن می‌شود که در تبیین و تعیین ذات به لحاظ این که از یک مصداق عینی خارجی سخن می‌گوییم و با اشاره به مصداق، تعیین مراد صورت می‌گیرد اختلافی بروز نمی‌کند. اگر هم اختلافی به وجود بیاید ناشی از خطای یکی از طرفین بحث است که با اندک تأملی از خطای خود دست برمی‌دارد. اما در تبیین اسم معنا اساساً شاید بتوانیم بگوئیم اجماع وجود ندارد و تعریف و برداشت مفهوم از معنا تحت شرایط خاص زمانی، مکانی و ... متفاوت می‌شود.

این تفاوت به لحاظ این است که در اسم‌های معنا از یک امر ذهنی، عینی که واجد معنای خاص شده سخن گفته می‌شود. لذا هر اندیشمندی از زاویه و منظر نظام معنایی خاص خود به آن نگاه می‌کند و معنا می‌بخشد. از این رو است که ما با ادیان و مکاتب و ایدئولوژی‌های مختلف سروکار داریم. فی‌المثل آزادی در دیدگاه اسلام و لیبرالیسم دارای معنای مشترک نیست و یا

1. Security.

عدالت در مفاهیم اسلامی و مفاهیم مارکسیست یکی نیست و هر کدام دارای تعاریف و مشخصه‌های خاص خود هستند و لذا می‌توانیم بگوییم که به مشترک لفظی در برخی تبیین‌ها نزدیک‌تر است.

همین مطلب در مورد تبیین و توضیح امنیت در نزد هر کس، هر مکتب و هر قوم و گروهی متفاوت می‌شود و مفهوم امنیت در نظر آن‌ها برآیند فهم آن‌ها از عناصر زیر است:

1. ارزش حیاتی و فلسفه آفرینش؛
2. آگاهی از داشته‌ها و محرومیتها؛
3. آگاهی از تهدیدات و نقاط ضعف؛
4. آگاهی از فرصت‌ها و نقاط ضعف؛

به عنوان نمونه برای هر انسانی امنیت جان امر مهمی است. اما دیده شده بسیاری از انسان‌ها حاضرند برای حفظ ارزش‌های دیگری مثلاً وطن یا دین جانشان را فدا کنند. چیزی که در تعیین ارزش‌های حیاتی برای هر یک از مراجع امنیت نقش اساسی دارد، فلسفه و هدفی است که آن فرد، ملت و یا گروه برای آفرینش قائل است. در این جا است که فلسفه آفرینش و جهان‌بینی با فلسفه امنیت پیوند می‌خورد.

انسان‌ها در برخی از ارزش‌های حیاتی مثل حفاظت از جان، مال، آب و خاک مشترکند، اما در تعیین ارزش غایی و هدف اصلی با هم اختلاف دارند که اغلب جنگ‌ها و درگیری‌ها هم به خاطر رسیدن به همان غایت‌الغایات است¹. پس از این که مشخص شد مفهوم امنیت بعنوان یک مفهوم انتزاعی تعریف مشخص و واحدی ندارد به ارائه تعدادی از تعریف‌های موجود پرداخته در انتها مفهوم مورد پذیرش در این پژوهش را ارائه می‌دهیم:

تعریف لغوی و اصطلاحی امنیت:

در فرهنگ لغات متفاوت تعاریف مختلفی از امنیت آمده است که این خود نشان از مفهوم پیچیده امنیت دارد. در فرهنگ علوم سیاسی امنیت با این تعاریف معرفی می‌گردد:
مصونیت از تعرض و تصرف اجباری و بدون رضایت و دور ماندن از مخاطرات و تعدیات

1. نجف لک زائی، «امنیت در اسلام»، فصلنامه علوم سیاسی، تابستان 85، شماره 34، ص 9-10.

به حقوق و آزادی‌های مشروع.

وجود اطمینان به سلامت تن و جان و مال و ناموس^۱.

در فرهنگی دیگر در تعریف امنیت آمده که:

«امنیت عبارت است از توانایی در حفظ ارزش‌ها و ثروت‌ها در برابر

تهدیدها^۲».

آقای آشوری نیز در کتاب خود امنیت را اینگونه تعریف می‌کنند که:

«امنیت در لغت، حالت فراغت از هرگونه تهدید بی‌حمله و بی‌

آمادگی برای رویارویی با هر تهدیدی و حمله را گویند^۳».

همچنان که آمد در مورد تعریف اصطلاحی امنیت هم اتفاق نظر وجود ندارد و اندیشمندان

هرکدام از زاویه ذهن خود و دید جود آن را تعریف کرده‌اند:

مفهوم امنیت از دیدگاه اندیشمندان غربی:

والتر لیپمن^۴ می‌گوید:

«یک ملت در گستره و اندازه‌های امن است که در خطر فدا کردن

ارزش‌های حیاتی خویش چنانچه متمایل به پرهیز از جنگ باشد،

قرار نگیرد و قادر باشد چنانچه وارد چالش شد، آن ارزش‌ها را با

پیروزی در چنین جنگی حفظ کند^۵».

سی.ا. منینگ^۶: امنیت آزادی از عدم امنیت است^۷.

استنلی هافمن^۸:

1. علی، آقابخشی، مینو افشاری‌راد، فرهنگ علوم سیاسی، تهران، نشر چاپار، 1379، ص 79.

2. محمد و بهرام جاسبی، فرهنگ علوم سیاسی، انتشارات گوتنبرگ، بی‌تا، ص 101.

3. داریوش آشوری، دانشنامه سیاسی، تهران، انتشارات سهروردی، بهار 1366، چاپ اول، ص 38.

4. Walter Lipmann

5. محمدرضا تاجیک، مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی، ج 1، تهران، چاپ گلبن، 1381، چاپ اول، ص 45.

6. C.A. Manning.

7. همان، ص 42.

8. Stanly Hoffman.

«امنیت حمایت یک ملت از حمله فیزیکی و مصون و محفوظ داشتن فعالیت‌های اقتصادی آن از جریانات وی‌یران‌کننده بی‌رونی است!»¹

آرنولد ولفرز²، تعریف دقیق‌تری از امنیت ارائه می‌دهد: «امنیت در معنای عینی یعنی فقدان تهدید نسبت به ارزش‌های کسب شده و در معنای ذهنی یعنی فقدان هراس از این که ارزش‌های مزبور مورد حمله قرار گیرد»³. که آقای تاجیک با استفاده از این تعریف، تعریف کامل‌تری از امنیت بیان کرده، وی معتقد است که: امنیت در بعد عینی فقدان تهدیدات نسبت به ارزش‌ها، منافع و اهداف و در جهت ذهنی فقدان ترس از این که این بیان‌ها (ارزش‌ها، منافع و اهداف) مورد هجوم (فیزیکی و غیر فیزیکی) واقع بشوند را مورد سنجش قرار می‌دهد⁴.

مفهوم امنیت از دیدگاه اسلامی:

امنیت (حامل مصدر) برگرفته از واژه «امن» است. امن ضد ترس است یعنی آرامش و نبود ترس و وحشت⁵. همانگونه که در مباحث گذشته به آن اشاره شد مفهوم امنیت و مفاهیمی از این قبیل با توجه به فلسفه آفرینشی که هر مکتب یا ایدئولوژی برای خود تعریف می‌کند، متفاوت است.

انسان امنیت را برای چه می‌خواهد، برای حفظ ارزشهای حیاتی، اما این که چه «ارزش‌هایی حیاتی» است، محل نزاع است و اغلب جنگ‌ها و درگیری‌ها هم برای رسیدن به همان هدف اصلی و غایت‌الغایاتی است که هر مکتبی برای خود تعریف می‌کند⁶.
در جهان‌بینی اسلامی که با پیامبر اسلام شروع می‌شود، ایشان از آغاز بعثت، میان ایمان به

1. همان، ص 42.

2. Ar Wolfers.

3. باری، بوزان، مردم، دولت‌ها و هراس، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، 1378، ص 32.

4. مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی، ج.1.1، همان، ص 47.

5. اکبر هاشمی رفسنجانی و محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، فرهنگ قرآن، قم، بوستان کتاب، 1384، جلد 4، ص 376.

6. نجف لکزائی، «امنیت در اسلام»، همان، ص 10.

می‌کند. آنچه‌ان که تنها مرا بپرستید و چیزی را شریک من قرار ندهید.»

بنابراین از نظر قرآن امنیت مفهومی فراگیر و گسترده است و افزون بر موارد ایمنی از عذاب الهی در آخرت، در دو سطح روانشناختی و جامعه‌شناختی نیز ایجاد کننده امنیت است. در سطح نخست به آرامش روحی افراد و در پی آن کسب مدارج معنوی آنان ارتباط پیدا می‌کند که از حوزه اصطلاحی امنیت در علوم اجتماعی بیرون بوده و به موضوع آرامش و اضطراب در روانشناسی ارتباط دارد و در یک مفهوم کلی امنیت درونی و ذهنی را شامل می‌شود. در سطح دیگر امنیت با گونه‌های فراوان خود ابعاد گوناگون زندگی فردی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را شامل می‌شود و با اقتدار، انسجام و وحدت جامعه پیوند دارد.¹

ویژگی‌های امنیت:

همان گونه که آمد امنیت یک مفهوم انتزاعی و ذهنی است و این به لحاظ ویژگی‌هایی است که در این مفهوم به چشم می‌خورد و عبارتند از:

الف) امنیت «نسبی» است بدین معنا که یک تعریف مطلق از امنیت نمی‌تواند وجود داشته باشد. تفکر و تأمل درباره یک سیستم امن (سیاسی، اجتماعی و امنیتی) زمانی می‌تواند تحقق یابد که به قابلیت‌ها، توانایی‌ها و اهداف نیز توجه شود. از این منظر هر نوع تحلیلی از امنیت لزوماً تحلیلی برون‌گرا خواهد بود و رابطه‌ای مستقیم با تشخیص و ارزیابی از تهدیدهای بیرونی دارد. اما از سوی دیگر این تحلیل می‌بایست ناظر بر درون نیز باشد. زیرا تهدیدهای بیرونی همواره از بستر آسیب‌پذیری‌های درونی ریشه می‌گیرند. لذا با عنایت به چنین ویژگی است که طراحی هرگونه سیستم امن، نه تنها مستلزم شناخت ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل تهدیدها خواهد بود، بلکه نیازمند سنجش درجه، ابعاد، گستره، ضعفها و قوت‌ها، محدودیت‌ها و مقهورات خودی نیز می‌باشد. مجموعه مفاهیم علوم انسانی بسته به شرایط جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی، باورها و ارزشهای جوامع مختلف متفاوت و متغیر است.

ب) دومین ویژگی امنیت ذهنی بودن آن است. ذهنی بودن امنیت نیز موضوعی است که بر پیچیدگی مفهوم امنیتی‌افزاید. اصولاً احساس امنیت یا عدم آن یک برداشت و امر ذهنی است که

1. صدیقه لک‌زایی، *مناسبات ایمان و امنیت در قرآن*، پایان نامه، استاد راهنما دکتر نجف لک‌زائی، قم، 1386، ص 150.

ریشه در معتقدات و باورهای ذهنی، اخلاقی و فرهنگی مردم و رهبران یک کشور دارد. برآیند این باورها و اعتقادات باعث می‌شود یک ملت یا رهبران، کشوری را دشمن و کشوری را دوست تلقی نمایند و چون احساس امنیت امری ذهنی است حتی با تغییر رهبران نیز این مفهوم تغییر می‌یابد.

ذهنی بودن امنیت را می‌توان ناشی از 4 امر دانست:

1. میزان اعتباری که نخبگان و تصمیم‌گیرندگان یک کشور برای نیروهای تهدیدکننده قائل می‌شوند.

2. میزان ارتباطی که آنان می‌توانند با عامل یا عوامل تهدیدزا برقرار کنند.

3. میزان توانایی (محدودیت و مقدرات) خودی در مقابله با دیگری (تهدید).

4. میزان و درجه اعتبار، فوریت، اولویت و مرکزیت ارزشها و منافع مورد تهدید.

البته این بدان معنا نیست که امنیت مقوله‌ای کاملاً ذهنی است. در پس این رویکرد ذهنی چهره واقعی و عینی خاصی نهفته است که ریشه در عناصر و عواملی دارد مثل الف: درجه و میزان دشمنی یک ملت نسبت به ملت دیگر، ب: درجه و میزان اعتماد و عدم اعتماد بین دو ملت، ج: کمیت و کیفیت تسلیحات و سایر مؤلفه‌های قدرت.

ج) سومین خصوصیت مفهوم امنیت «تجزیه ناپذیر بودن آن» است. همان طور که نمی‌توان بین ناامنی یک استان و امنیت نظام سیاسی تفکیک قائل شد. امنیت را نمی‌توان تجزیه کرد.

د) چهارمین خصوصیت به ماهیت متغیر محیط بیرونی و داخلی امنیت ملی مرتبط است. گفتمان‌های امنیتی هر جامعه‌ای برآیند و تابعی از تعامل و تقابل متغیرهای محیط داخلی شامل ساختار حکومتی، چگونگی توزیع و تمرکز قدرت، اجتماع، فعالیت‌های سیاسی، وضعیت ژئوپلیتیک و مؤلفه‌های قدرت، ایدئولوژی، فناوری و ... است.

چنین محیطی همواره حامل «تهدید» و «فرصت‌هایی» است که واحدهای ملی به میزان موقعیت و توانایی خود از آنان بهره می‌برند.

ه) پنجمین ویژگی امنیت، در گستردگی عرصه، قلمرو و حریم‌های امنیتی است. مفهوم امنیت در سیر تطور و توسعه خود، در زمینه‌ها و عرصه‌های متنوع و متعددی مورد استفاده قرار

می‌گیرد. مثل عرصه‌های سیاست، اجتماع، فرهنگ، اقتصاد و قدرت و ...^۱.

ابعاد امنیت:

با ملاحظه این تعاریف و دقت در آن‌ها به خوبی متوجه می‌شویم که امنیت دارای سطوح و ابعاد مختلفی است. ابعادی از قبیل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، حقوقی، فرهنگی، نظامی و زیست محیطی. که در این قسمت از نوشتار به تبیین ابعاد امنیت می‌پردازیم:

1- امنیت اجتماعی:

آسایش و حفظ ارزش‌های همگانی امنیت اجتماعی است. و هرچیزی خلاف آن خواه از طرف دولت، فرد یا مردم خلاف امنیت اجتماعی است. به عبارت دیگر ناامنی اجتماعی ممکن است به واسطه‌ی ناهنجاری‌های فردی ایجاد شود و یا بواسطه‌ی چالش‌های گروهی و جمعی توسط تشکل‌های اجتماعی، سیاسی یا قومیت‌ها پدیدار گردد. و یا حتی ناامنی اجتماعی ممکن است از تجاوز دولت و قدرت سیاسی به حریم‌های فردی و اجتماعی ایجاد گردد یعنی دولت و حاکمیت سیاسی آزادی‌های اجتماعی را محدود ساخته و مشارکت مردم را در مورد خود برنتابد. پس امنیت اجتماعی توانایی جامعه برای تداوم بخشیدن به ویژگی (سیاسی و فرهنگ) بنیادی خود تحت تأثیر شرایط معقول و در مقابل تهدیدات احتمالی یا واقعی است.^۲

در واقع می‌توان امنیت اجتماعی را اینگونه تعریف کرد که امنیت اجتماعی حالت فراغت همگانی از تهدیدی است که کردار غیر قانونی دولت یا دستگاهی، یا فردی، یا گروهی در تمام یا بخشی از جامعه پدید می‌آورد.^۳

و امنیت اجتماعی زمانی محقق می‌گردد که در سطوح مختلف یعنی فرد، جمع و قدرت سیاسی با استقرار عدالت اجتماعی و آزادی‌های اجتماعی زمینه‌های چالش در جامعه از بین رفته و با مشارکت مردم و استقرار عدالت و آزادی خود مردم پشتوانه امنیت گردند و با حضور خویش

1. علی ربیعی، *مطالعات امنیت ملی*، تهران: وزارت امور خارجه، 1383، ص 10-6.

2. رابرت ماندل، *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، 1378، ص 159.

3. بهرام اخوان کاظمی، *امنیت در نظام سیاسی اسلام*، تهران، کانون اندیشه جوان، 1385، ص 25.

امنیت اجتماعی خویش را سامان دهند. زیرا با استقرار عدالت اجتماعی یعنی فراهم نمودن امکانات عمومی، آموزش اجتماعی، توزیع فراگیر سرمایه‌های عمومی و به طور کلی با رفع تبعیض، زمینه‌های بسیاری از ناامنی‌های فردی و جمعی از میان خواهد رفت. در اندیشه اسلامی، امنیت اجتماعی را باید در سایه‌ی تقوا، عدالت، رعایت حرمت، حقوق انسان‌ها و دفاع از مظلومان و محرومان و برخورد با مفسدان، رفع فقر، تأمین رفاه و معیشت مردم و حفظ آزادی‌های مشروع و حاکمیت عادلانه، قانونی، و معیارهای انسانی و الهی جستجو کرد^۱.

2- امنیت ملی:

به مجموعه توانایی‌ها و سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های یک ملت برای حفاظت از خود و ارزش‌های داخلی در مقابل تهدیدات خارجی گفته می‌شود^۲. البته براساس یک تعریف دیگر این مفهوم ارتباط نزدیکی با مباحث نوشته حاضر می‌یابد و آن تعریف به فعالیت‌ها و تمهیداتی است که از سوی حکومت به منظور استقرار امنیت در ابعاد مختلف در کشور صورت می‌گیرد^۳. در این صورت لازمه تحقیق امنیت ملی، تحقق و استواری امنیت داخلی و عمومی است که ارتباط وثیقی با آزادی‌ها و نهادهای مدنی می‌یابد. در گذشته مهم‌ترین ابزار تأمین امنیت ملی، توانایی و امکانات نظامی بود، امروزه و تحت تأثیر دگرگونی‌های ملی و بین‌المللی، به منظور تأمین امنیت ملی باید به ابزارهای دیگری هم توسل جست. بدین ترتیب در مفهوم سنتی، امنیت بین‌المللی برخاسته از اندیشه‌های واقع‌گرایی در سیاست بین‌المللی است. نحله‌ایی که امنیت را امری کاملاً نظامی تلقی می‌کند. از طرف دیگر نظریه پردازان وابستگی متقابل پیچیده و همگرایی معتقدند که امنیت از جنبه نظامی خود خارج گشته و باید آن را در قالب‌های اقتصادی و دانش فنی، آن هم در پرتو همکاری‌های بین‌المللی، جستجو کرد. دو اندیشمند یعنی آذرومون اظهار داشته‌اند که ملاحظات امنیتی از حوزه‌های

1. همان.

2. همان.

3. احمد امیدوار، امنیت - امنیت ملی، ابعاد نظری و راهبردی علمی (مقالاتی پیرامون امنیت ملی و نقش نیروهای انتظامی)، تهران، سازمان عقیدتی - سیاسی ناجا، 1379، ص 78-79.

سخت‌افزاری «نظامی» خارج و به حوزه‌های نرم‌افزاری (اطلاعات) و داخلی (مشروعیت) متحول شده است.¹

با تحول مفهوم امنیت ملی و گذر آن از عرصه‌های سنتی نظامی به فضاهاى جدید علمی، تکنولوژیکی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی می‌توان این مفهوم را شامل خط مشی‌های دفاعی و حیاتی در کلیه عرصه‌های نظامی و غیر نظامی یک دولت برای بیمه کردن ظرفیت کامل خود جهت بقا و اعمال نفوذ و به انجام رسانیدن اهداف داخلی و بین‌المللی خود دانست.

در دیدگاه اسلامی، می‌بایست امنیت ملی را در سایه اقتدار، استقلال، دانایی و توانایی، ارتباطات قوی و سازنده امت اسلامی در کلیه ابعاد و زوایا و ایستادگی در برابر یورش و توطئه و تهدید دشمن و بیگانگان و بیگانه پرستان و نفوذ ایاری شیطنی آنان پیگیری کرد. به یک معنا امنیت ملی ترکیبی از امنیت داخلی، خارجی و اجتماعی و ایمنی در برابر تهدیدات و توطئه‌ها و خطرات خارجی است و تضمین سلامت جامعه در برابر هرگونه تهدید داخلی و خارجی مادی و روانی را در بردارد. البته نوع تهدیدات در مورد هر کشور، وابسته به محدوده موضوعی و برحسب زمان فرق می‌کند.²

3- امنیت سیاسی:

امنیت سیاسی به معنای تأمین آرامش و طمأنینه لازم توسط حاکمیت یک کشور برای شهروندان قلمرو خویش از راه مقابله با تهدیدات مختلف خارجی و همچنین تضمین حقوق سیاسی آنان در مشارکت جهت تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی آنها می‌باشد.³ به عبارتی هم می‌توان گفت مراد از امنیت سیاسی اطمینان شهروندان به احقاق حقوقشان از سوی دولت و نظام سیاسی است. افراد جامعه هنگامی از امنیت شخصی، عمومی و اجتماعی‌شان از جانب نظام سیاسی اطمینان حاصل می‌کنند که به امنیت سیاسی دست یافته‌اند. وظیفه دولت در این مورد این است که در مراحل مختلف قانون‌گذاری، قضاوت و اجرای قوانین بی‌طرفی خود را نسبت به

1. پیشین، امنیت در نظام سیاسی اسلام، ص 26.

2. همان، ص 28.

3. همان.

شهروندان حفظ نمایند^۱.

این بعد از امنیت در سطوح مختلف قابل بررسی است. سیاست در سطح فرد یا در سطح جامعه و سیاست داخلی و سیاست خارجی؛ نکته مهم در این عرصه که مباحثی چون مشارکت، آزادی و همچنین بخش وسیعی از حقوق شهروندی مثل آزادی بیان و امثال آن و به طور کلی حقوق مدنی و سیاسی را شامل می‌گردد^۲.

با چنین توصیفی، نظامی هموارترین راه را در تأمین امنیت می‌پیماید که مردم را در همه شئون مختلف سیاست (قانونگذاری، اجرا و تصمیم‌گیری کلان اجتماعی، اقتصادی و ...) مشارکت دهد. زیرا با مشارکت و حضور مردم در ابعاد گوناگون زمینه‌های ناامنی از میان می‌رود. چون نظام مردمی است، زمینه‌های چالش داخلی بسیار ضعیف است و خود مردم حافظ امنیت خویش هستند و از سویی دیگر در چنین نظام سیاسی، مردم در برابر بیگانگان متحد و همسو خواهند بود. اما نظام سیاسی دینی، از آن جهت که یک نظام کاملاً مردمی است. گرچه چون دموکراسی‌های غربی مشروعیت خویش را از مردم نمی‌داند، ولی پذیرش مردم نقش اساسی در استقرار آن دارا می‌باشد. همانگونه که در سیره و رفتار رسول اکرم و روش امیرمؤمنان علی (علیه‌السلام) چنین جایگاهی برای مردم روشن و مبرهن می‌باشد. در نتیجه اینکه این نوع نظام سیاسی مردمی، کوتاه‌ترین راه را در تحقق امنیت با کمترین هزینه طی می‌نماید^۳.

4- امنیت اقتصادی:

از نظر ماندن امنیت اقتصادی عبارت است از میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات؛ و هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی^۴.

باری بوزان نیز از امنیت اقتصادی سخن رانده و در سه سطح فردی، گروه‌ها و طبقات به

1. شریف لکزایی، «مناسبات آزادی و امنیت از دیدگاه امام خمینی (رحمة‌الله‌علیه)»، علوم سیاسی، 34، ص 137.

2. باری بوزان، مردم، دولت‌ها و هراس، ص 34.

3. حبیب‌الله طاهری، «دین پشتوانه امنیت»، فصلنامه علوم سیاسی، ش 4، ص 154.

4. رابرت مانده، چهره متغیر امنیت ملی، ص 107.

این موضوع می‌پردازد. از نظر وی، در سطح فردی، امنیت اقتصادی به میزان دسترسی انسان به ضروریات زیستی (غذا، آب، سرپناه و آموزش) مربوط است. در سطوح بالاتر، ایده امنیت اقتصادی با دامنه وسیعی از بحث‌های بسیار سیاسی درباره اشتغال، توزیع در آمد و رفاه مرتبط است. به نظر بوزان، امنیت اقتصادی فرد تنها به شرایط زیست محدود نمی‌شود بلکه تأمین این امنیت به معنی حفظ سطح مشخصی از استاندارد زندگی است. به عنوان نمونه اشتغال یا حق حداقل دستمزد را باید از شرایط ضروری امنیت اقتصادی بدانیم^۱.

بدین ترتیب می‌توان استنتاج کرد که امنیت اقتصادی همان شرائط حیاتی اقتصادی و عبارت است از برقراری نظم بین عوامل اساسی تهیه مایحتاج معیشتی انسان یعنی منابع اولیه، تولید، توزیع کار و درآمد اعضای جامعه، به طوری که نیازهای ضروری آن‌ها تأمین شود و آن‌ها از فقدان و یا حتی احتمال فقدان این ضروریات احساس خطر ننموده و آرامش و آسایش آن‌ها سلب نگردد^۲.

اما در نگرش یعنی، بنیان زندگی دنیایی را اقتصاد شکل می‌دهد. یعنی زندگی مادی انسان ناگزیر از بهره‌وری‌های گوناگون از مواهب مادی- الهی می‌باشد. اگر در این عرصه کاستی پدید آید، موجب ناامنی‌های دیگری در اجتماع می‌گردد. آسیب‌هایی چون بی‌اعتنایی به بهره‌وری بهینه از نعمت‌های الهی، بیکاری، وابستگی به واردات، تبعیض در توزیع امکانات و ... موجب تقسیم جامعه به دو طبقه غنی و فقیر گشته و انبوهی از جمعیت جامعه در فقر و تهی‌دستی رها شده و گروه اندکی نیز به اسراف و تجمل و تن‌پروری می‌پردازند. اقتصاد بیمار در چنین جامعه‌ای سبب بروز انواع ناامنی و ناهنجاری‌ها و به خطر افتادن عزت و کرامت جامعه می‌گردد و حتی نابسامانی اقتصادی، ضربه اصلی را به فرهنگ و باورهای دینی عموم مردم جامعه وارد می‌سازد. و در روایت آمده «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كَفْرًا» و چه بسا فقر، انسان مؤمن را به کفر بازگشت دهد. بر همین اساس دین اسلام یک مرام آخرت نگر که غافل از زندگی و معاش دنیا می‌باشد. نیست^۳.

1. باری بوزان، مردم دولت‌ها و هراس، ص 266.

2. بهرام اخوان کاظمی، امنیت در نظام سیاسی اسلام، ص 37.

3. نک به: اخوان کاظمی، امنیت در نظام سیاسی اسلام.

5- امنیت فرهنگی:

فرهنگ هر جامعه از مؤلفه‌های هویتی آن محسوب می‌گردد و امنیت فرهنگی از ابعاد ویژه و خاص امنیت یک جامعه محسوب می‌گردد. به علاوه فرهنگ از کارآمدترین عناصر زیربنایی تحولات اجتماعی است. فرهنگ، روح و هویت ملی جامعه بوده و موجب بالندگی و رشد جامعه می‌باشد. فرهنگ توحیدی یا فرهنگ منطبق بر فطرت انسانی، فرهنگ خود باوری، خود اتکایی، رویکرد به فضایل انسانی و کرامت و عزت و بزرگ منشی می‌باشد که پویایی، تلاش، بالندگی و رشد را در جامعه پایه گذاری می‌کند. در مقابل، فرهنگ مبتنی بر باورهای باطل، فرهنگ خود باختگی و وابستگی، فرومایگی، افسردگی و خمودی را موجب خواهد شد. پس امنیت فرهنگی یک جامعه ضروری و حیات بخش وجود جامعه است که راه تأمین امنیت نیز خود روشی فرهنگی می‌طلبد « فرهنگ می‌طلبد»

« مردم را به راه خدا با برهان و موعظه نیکو فراخوان. اگر مرزهای فرهنگی مورد تهاجم فرهنگ باطل قرار گرفت، با شکوفائی فرهنگ حق باید به مقابله و مبارزه با آن برخاست. زیرا عقیده را با زور نمی‌توان تحمیل نمود، زیرا عقیده تحمیل بردار نیست»

از فرهنگ بود و با زور و تزویر خواست فرهنگ باطل را مسلط گرداند، در چنین حالتی نه تنها با اندیشه بلکه با مال و سرمایه حتی با جان باید به مقابله برخاست.³

6- امنیت حقوقی، قضائی:

انسان موجودی حریص است و گاه به حقوق دیگران تجاوز می‌کند و عامل ظلم و ستم می‌شود. از همین جا تنازع و کشمکش‌ها به وجود می‌آید. بنابراین وجود نهاد یا دستگاهی قوی با شرایطی مخصوص به خود ضروری است تا این مسائل را بررسی کند و جلو مفسد را بگیرد و

1. سوره نحل، آیه 125.

2. سوره بقره، آیه 256.

3. پیشین، امنیت در نظام سیاسی اسلام، ص 58.

حقوق مردم را به صاحبانش برگرداند و از تجاوز و زورگویی جلوگیری به عمل آورد و اختلافات بین مردم را برطرف کند.

لذا از روزگاران کهن، انسان‌ها مرجعی برای حل و فصل اختلافات و ایفای حق خویش برگزیده‌اند و دولتمردانی که عدالت خواه بوده‌اند آنرا با اهمیت تلقی کرده و افراد لایق و کاردان را به این سمت گمارده‌اند، چرا که استقلال هر ملت و سلامت و امنیت هر کشور و نیز استقرار عدالت و حفظ حقوق افراد جامعه به وجود و سلامت قوه قضائیه بستگی دارد. اگر دستگاه قضائی از بافت سالمی برخوردار نباشد یا آن که کار قضاء به افراد نالایق و غیر متعهد و بی‌سواد واگذار شود، جور و فساد رواج می‌یابد و حقوق مردم پایمال می‌شود و ارکان دولت و حکومت به ضعف و سستی می‌گراید و چه بسا همین امر، باعث سقوط و فروپاشی نظام و ملتی گردد.¹ پس امنیت قضائی همان حسّ استقرار عدالت و حفظ حقوق افراد جامعه است.

7- امنیت زیست محیطی:

امنیت زیست محیطی همان حفاظت از طبیعت و گسترش محیط زیست را شامل می‌شود و تضمین کننده محیط طبیعی و سالم است.² که نبود آن علاوه بر به مخاطره انداختن هستی و وجود خود انسان می‌تواند از عوامل افزایش تنش میان انسان‌ها باشد مثل آب و امنیت آن که یکی از عوامل افزایش نزاع‌های قومی و تنش‌های سیاسی در کشورهای در حال توسعه می‌باشد. حال پس از آشنایی با مفهوم امنیت و درک این موضوع که مفهوم امنیت تعاریف مختلفی را در برمی‌گیرد که این امر هم حاصل از انتزاعی بودن این مفهوم و ویژگی‌هایش است و پس از آشنائی با ابعاد مختلف امنیت لازم است به بحث مرجع امنیت پرداخته شود که خود شناسائی مرجع امنیت از موارد تعیین کننده و تأثیر گذار در درک بهتر امنیت هم می‌تواند باشد:

مرجع امنیت³:

برخی از نظریات امنیتی با استفاده از روش شناسی خاص برای درک بهتر امنیت سؤالات

1. منصور طبیعی، *سیمای امنیت در نهج البلاغه*، تهران، سازمان عقیدتی- سیاسی نیروی انتظامی، 1379، ص 141.

2. پیام دبیر مجمع تشخیص مصلحت نظام «امنیت ملی، تابع امنیت انسانی»، *نشریه میهن*، شماره 15، 1 دی 1387، ص 7.

3. Referent Object.

اساسی امنیت را طرح و با پاسخ به آن‌ها، امنیت را مورد شناسایی قرار داده‌اند. یکی از سؤالات اساسی در امنیت، سؤال از چیزی (یا چیزهایی) است که امنیت آن در کانون توجه قرار دارد و یا به عبارتی، مهم‌ترین چیزی است که باید از تهدید مصون بماند¹ در مطالعات امنیتی جدید آن چیز با عنوان موضوع یا مرجع امنیت معرفی می‌گردد.

در واقع وضع مرجع امنیت، شاخص مهمی برای درک وضع امنیتی در هر سیستم مفروض می‌باشد. مرجع امنیت به شدت با ارزش‌های بنیادین ارتباط دارد و در حقیقت جنبه عینی‌تر و امنیتی ارزش‌های ذهنی می‌باشد. به همین دلیل تبیین ارزش‌ها و نظام ارزشی یک واحد برای تحلیل یا نظریه‌پردازی در آن واحد اهمیت دارد. با کمی احتیاط می‌توان گفت مسأله مرجع امنیت در هر نظریه امنیتی، قلب آن نظریه است که سایر مسائل به نوعی به آن ارتباط پیدا می‌کنند². البته ممکن است در هر سطح، نوع، بُعد یا مفهومی از امنیت مرجع یا مراجع خاص مورد توجه قرار گیرند. به طور مثال در برخی از نظریات امنیتی به ویژه نظریات رئالیستی چه در سطح امنیت ملی و چه در سطح امنیت بین‌المللی دولت‌ها³ مرجع امنیت تلقی می‌گردند⁴. باری بوزان در آثار مختلف خود این ایده را بیان داشته است وی در مقام شناسایی تهدیدهای امنیتی از سه گونه مختلف یاد کرده است:

1. تهدیدهایی که متوجه ایده دولت (ناسیونالیسم) هستند.
2. تهدیدهایی که متوجه وجود فیزیکی و مادی دولت (جمعیت و منابع) هستند.
3. تهدیدهایی که سازمان دولت (سیستم سیاسی) را هدف قرار می‌دهند.
4. تقسیم‌بندی بالا حکایت از محوریت دولت دارد⁵.

1. تری تریف و دیگران، *مطالعات امنیتی نوین*، ترجمه علی‌رضا طبیب و وحید بزرگی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، 1383، ص 12-13.

2. گروه مطالعاتی امنیت، *نظریه امنیت در جمهوری اسلامی ایران*، تهران، انقلاب دانشگاه عالی دفاع ملی، 1387، چاپ اول، ص 50.

3. State.

4. مردم، دولت‌ها و هراس، همان، ص 78.

5. اصغر افتخاری، «مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی»، *پژوهشکده مطالعات راهبردی*، سال 82، ص 45.

رویگرد دیگر در این خصوص به نیکوبال اختصاص دارد که نه از دولت بلکه از رژیم حاکم به عنوان مرجع امنیت یاد می‌نماید. در ادبیات این نحله از متفکران رژیم امنیتی به گونه‌ای تعریف و تحدید می‌شود که هدف از آن صیانت از حکومت و نه صیانت از شهروندان می‌باشد!^۱ کلودزیچ پا را فراتر از این می‌گذارد و مرجع امنیت را فراتر از دولت جستجو می‌کند و اظهار می‌دارد که:

«سیاست امنیتی را می‌توان چنان تصویری کرد که تلاش گروه‌ها و دولت‌ها را برای نفوذ به گستره جهانی و تأسیس یک سیستم امنیتی بین‌المللی شامل می‌شود.» در نگاهی دی‌گر مردم به عنوان مرجع امنیت معرفی می‌شوند که از این میان به آثار «بوشا» اشاره شده است. وی با عنایت به دیدگاه فمینیستی در این حوزه، از تحول قابل توجهی یاد می‌نماید که بنیاد آن را ورود ملاحظات مربوط به مردم در مفهوم امنیت ملی شکل می‌دهد. به گونه‌ای که بدون تأمین منافع مردم و کسب رضایت آن‌ها صلح اساساً مستقر نمی‌گردد.^۲»

در نظریات امنیت انسانی بیشترین توجه در امنیت بر فرد متمرکز می‌باشد. نظریات انتقادی نیز فرد را مرجع نهایی می‌دانند.^۳

برخی نیز در نظرات اسلامی تعبیر «خليفة الله» را دلیلی بر تقدم فرد و امنیت انسانی می‌دانند.^۴ در امنیت اجتماعی هویت و جامعه، مرجع امنیت معرفی می‌شود.^۵ بعضی از مطالعات اسلامی از امنیت اجتماعی به «تعاون و تودد» تعبیر کرده‌اند.^۶

1. همان، ص 46.

2. همان، ص 46.

3. کارولین توماس، حکومت جهانی، توسعه و امنیت انسانی، ترجمه مرتضی بحرانی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، 1382، ص 25.

4. اصغر افتخاری، مرزهای گفتمانی نظریه اسلامی امنیت، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفتم، شماره سوم، 1383، ص 444.

5. نظریه امنیت جمهوری اسلامی ایران، همان، ص 51.

4. Religious.

اگرچه در نظریات امنیتی معمولاً به چند مرجع امنیت به عنوان مرجع اصلی در مطالعات امنیتی اشاره می‌گردد اما مراجع امنیتی به مواردی مانند آنچه در بالا گفته شد یا حتی مرجعیت رژیم سیاسی و حاکمان منحصر نمی‌گردد و ممکن است با توجه به شرایط یک سیستم یا تحولات سیاسی و بین‌المللی، مراجع دیگری نیز در کانون نظریه یا عمل امنیتی یک سیستم قرار بگیرد. همچنانکه مرجعیت «مذهب»^۱ در سال‌های اخیر برای امنیت ملی برخی از نظام‌ها مانند جمهوری اسلامی ایران مورد توجه بوده است.^۲

بنابراین تبیین «مرجع امنیت» یکی از لوازم مهم و ضروری یک نظریه امنیتی است و هرچه این تبیین به شکل کامل‌تر و شفاف‌تر صورت گیرد تنظیم و توجیه نظریه منطقی‌تر و در بخش‌های دیگر از جمله سیاست‌گذاری تکلیف سیاست‌گذاران روشن‌تر خواهد بود.

در هر حال به دلیل پیچیدگی این بحث، یک نظریه امنیتی تنها به ذکر یک واژه یا عبارت در مرجع امنیت بسنده نمی‌کند بلکه می‌تواند با توجه به ارزش‌ها، آرمان‌ها، منابع و شرایط خود حتی با ترکیب موضوعات مختلف، مرجع یا مراجع امنیتی خود را در حد کافی توجیه نماید.^۳

۱. نظریه رئالیستی:

رهیافت رئالیست یکی از قدیمی‌ترین نگرش‌های پدید آمده در عرصه توضیح و تبیین مسائل بین‌المللی است و هنوز نیز در میان سایر رهیافت‌های موجود دارای جایگاه مناسب و در خوری می‌باشد. رئالیست‌ها در مجموعه نگرش‌های خودگرا و تشریح‌کننده وضع موجود قرار دارند و کمتر به پیش‌بینی دل‌خوش داشته‌اند.^۴

واقع‌گرایان از سیاست جهان تصویر نسبتاً تیره‌ای ترسیم می‌نمایند. از نظر آن‌ها، نظام بین‌الملل میدان مبارزه است و در آن کشورها به صورت بی‌رحمانه‌ای به دنبال فرصت‌هایی

5. همان، ص 52.

2. علی کریمی طه، شناسایی مرجع امنیت در رویکرد امنیت ملی امام خمینی (رحمة الله علیه)، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره 4، 1384، ص 784.

3.

4. علی عبدالله خانی، *نظریه‌های امنیت*، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار، معاصر، 1383، ص

61.

می‌باشند تا بتوانند از یکدیگر بهره برده و امتیاز بگیرند و در این میان اعتماد جایی ندارد. زندگی در اینجا مبارزه برای قدرت است.

از نظر واقع‌گرایان روابط بین‌الملل اگرچه صحنه یک جنگ دائم نمی‌باشد، اما رقابت امنیتی همواره در آن وجود دارد و احتمال جنگ نیز همیشه در پشت صحنه آن موجود است، هرچند شدت رقابت مورد به مورد متفاوت می‌باشند. در نقطه نظر ایشان صلح اصیل یعنی جهانی که در آن کشورها برای قدرت با یکدیگر رقابت نداشته باشند امکان پذیر نیست.

تفکرات امنیتی واقع‌گرایان با توجه به مطلب گفته شده بر پنج فرض اساسی پایه ریزی گردیده است و این مفروضات در واقع مبنا و پایه امنیتی آنان را تشکیل می‌دهد.

فرض اول: تأکید بر هرج و مرج گونه بودن نظام بین‌الملل دارد بدین معنا که هیچ گونه اقتدار برتری به منظور ایجاد قواعد و رویه‌های قانونی وجود ندارد و حاکمیت ذاتی کشورها است.

فرض دوم: اینکه کشورها ذاتاً دارای توانمندی نظامی تهاجمی هستند که قابلیت آسیب رساندن و احتمالاً نابود کردن یکدیگر را به آنها می‌دهد.

فرض سوم: اینکه کشورها هرگز نمی‌توانند از مقاصد کشورهای دیگر مطمئن شوند که آنها توانمندی‌های نظامی خود، برای مقاصد تهاجمی استفاده می‌نمایند یا خیر.

فرض چهارم: این است که اساسی‌ترین انگیزه‌ای که دولت‌ها را به حرکت درمی‌آورد انگیزه بقا است.

فرض پنجم: کشورها در مورد چگونگی بقا در نظام بین‌المللی، راهبردی فکر می‌کنند. هیچ کدام از این فرضیات به تنهایی، رقابتی رفتار کردن کشورها را ضروری نمی‌سازد. اما زمانی که این پنج فرض با یکدیگر در نظر گرفته می‌شوند، برای دولت‌ها انگیزه‌هایی برای فکر کردن به تجاوز و گاهی انجام رفتار تجاوز کارانه به وجود می‌آید.¹

واقع‌گرایان بنا به برخی دلایل، نظم داخلی کشورها را از نظم بین‌الملل جدا می‌دانند و قائل به استقلال نظم بین‌المللی هستند، ایشان معتقدند که بر نظام بین‌الملل نوعی هرج و مرج حاکم

1. همان، ص 65-62.

است البته هرج و مرج به معنای جنگ دائمی نمی‌باشد، بلکه به معنای فقدان اقتدار برتر به منظور ایجاد قواعد و رویه‌های قانونی همراه با اجبار می‌باشد. در حالی که اقتدار و مشروعیت داخلی با معنا بوده و همواره نوعی اقتدار مرکزی در سیاست داخلی وجود دارد. بنابراین از نظر واقع‌گرایان در سطح سیاست داخلی مسئله‌ای به نام امنیت وجود نداشته و صرفاً در سطح بین‌الملل امنیت معنا می‌یابد.^۱

از جمله موارد مهم در رهیافت رئالیستی یا واقع‌گرائی، اعتقاد به دولت محوری ایشان در مرجع امنیت است. آنها با نفی مسأله امنیت در داخل کشور به علت مهیا بودن آن به شکل نظام حقوقی، حمایت پلیس و زندان، امنیت را در چارچوب نظام بین‌الملل جستجو می‌نمایند. این مسأله باعث می‌شود که کلیه پدیده‌های ناامنی منشاء آن در خارج از کشور و تهدیدات علیه امنیت نیز دارای منشاءهای خارجی باشد. آنان با چنین تحلیلی از سطح امنیت، به این نتیجه می‌رسند که چون دولت‌ها، بازیگران اصلی در نظام بین‌الملل می‌باشند بنابراین آنان مرجع امنیت قرار خواهند گرفت.^۲

از سوی دیگر رئالیست‌ها، دولت را براساس تئوری‌های سیاسی ناشی از آرای ماکس و بر، هابز و کانت تجزیه و تحلیل می‌نمایند که مطابق با این آراء، دولت به گونه‌ای تجلی اراده و خواست مردم قلمداد می‌گردد، بنابراین قائل به تفکیک امنیت مردم و دولت نمی‌باشند. ضمن اینکه مردم را در این خصوص صاحب صلاحیت نمی‌دانند و معتقدند در برابر پدیده‌های ناامنی و تهدید که در ساختار هرج و مرج گونه نظام بین‌الملل وجود دارد، تنها دولت است که صلاحیت مقابله با آن را دارد و تهدیدات نیز متوجه دولت می‌باشد و چنانچه دولت تهدید شود، ناامنی دولت با ناامنی کل کشور یکسان تلقی می‌گردد.^۳

- نظریه لیبرالیستی:

لیبرالیسم یک ایدئولوژی است و مطابق با ماهیت هر ایدئولوژی به دنبال تغییر و تحول در

1. همان، ص 71 و 70.

2. همان.

3. همان، ص 88.

جوامع انسانی و سازماندهی آن مطابق با اصول و اهداف خود می‌باشد. اگر یک نظام لیبرالی یا هر نظام مبنی بر ایدئولوژی، ایستا باشد به مرور مشروعیت آن زائل می‌گردد. چنین نظامی یا باید رشد کند و یا به مرور از بین خواهد رفت. رشد نیز باید در تمام جوانب انسانی، علمی، تکنولوژیک و آن هم به صورت بی‌وقفه باشد. چنین حرکت و جهت‌گیری منجر به تزلزل و ناامنی در بخش‌ها و نهادهای جامعه خواهد شد. در یک نظام ایدئولوژیک - از جمله لیبرالی - تغییر و تحول بیشتر راه‌حلی برای یک مشکل است تا ارائه تعریف و یا تعیین وضع موجود. بر خلاف نظم رئالیستی که رمز عبور از آن «امنیت» است، در نظم لیبرالی رمز عبور «آزادی» می‌باشد.¹

مبانی مطالعات امنیتی لیبرالیست‌ها برخلاف رئالیست‌ها که مبتنی بر جنگ است، بر صلح متکی می‌باشد. از دیگر محورهای مهم در رویکردهای امنیتی لیبرالیست‌ها مسأله «عقاید» می‌باشد. لیبرالیست‌ها معتقدند، سیاست قدرت حاصل از عقاید است و عقاید مفهوم امنیت را نزد بازیگران چارچوب‌بندی می‌نماید. از سوی دیگر عقاید قابل تغییر هستند، لذا امکان تغییر مفهوم امنیت نزدیک بازیگر خاص همراه وجود دارد.²

لیبرالیست‌ها مانند هر مکتب و یا رهیافت دیگری دارای الگوی فکری مختلفی می‌باشند. ایشان و الگوهای فکری مرتبط در خصوص مسائل امنیتی، دارای پاسخ‌های متفاوتی هستند، به طوری که در خصوص علل جنگ‌ها بر گزینه امپریالیسم، موازنه قوا و یا رژیم‌های غیر دموکراتیک تأکید دارند. در خصوص صلح‌سازی بر گزینه امنیت جمعی، روابط تجاری و یا حکومت جهانی اصرار دارند، در خصوص اهداف سیاست بر گزینه‌های صلح و یا امنیت تأکید می‌کنند و در نهایت در خصوص تعامل میان دولت‌های لیبرال با دولت‌های غیر لیبرال بر گزینه‌های تحمل، تغییر و یا سلطه اعتقاد تأکید می‌ورزند.³

- مکتب کپنهاک:

مکتب «کپنهاک» اصطلاحی است که بیل مک سوئینی⁴ برای آثار و نقطه نظرات باری

1. همان، ص 103.

2. همان، ص 104.

3. همان، ص 105.

4. Bill MC Sweeney.

بوزان^۱، آل ویور^۲، دو ویلد^۳ و برخی دیگر به کار برده است.

مکتب کپنهاک تنها رهیافتی است که صرفاً مبتنی بر مطالعات امنیتی می‌باشد و همچنین جزو اولین رهیافت‌هایی است که در راستای پایه‌گذاری جایگاهی مستقل برای مطالعات امنیتی تلاش نموده است و مطالعات امنیتی را از مطالعات استراتژیک تفکیک و آن را در ذیل روابط بین‌الملل قرار داده است.^۴

این مکتب، امنیت را از جنبه‌های گوناگون مورد مطالعه قرار داده اما در برخی جنبه‌ها بیشتر متمرکز شده و بعضاً مبتکر و طراح آن نیز بوده است. اندیشمندان این مکتب در چارچوب رهیافت واقع‌گرائی به اندیشه سازی پرداخته‌اند در نتیجه معیارهای مطالعات امنیتی آن‌ها هم سوی با واقع‌گرایان می‌باشد یعنی همان تهدید محوری در مفهوم امنیت یا دولت محوری در مرجع امنیت را دنبال می‌کنند فقط از این باب که صرفاً به مطالعات امنیتی پرداخته‌اند از این مکتب به صورت جداگانه بحث می‌کنیم.

هرچند مبانی نظری مکتب کپنهاک براساس رئالیسم ساختارگرا و نورئالیسم بنیان نهاده شده اما این مکتب در برخی موضوعات با مطالعات سنتی امنیت دارای مرزبندی‌هایی است که برخی از مهم‌ترین موارد آن به شرح زیر می‌باشد:

دستور کار امنیتی مکتب کپنهاک براساس امنیت موسع و چند بُعدی است؛ ۵ بعد نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی، در حالی که مطالعات سنتی امنیت دستور کار امنیتی آن تک بُعدی و صرفاً نظامی است و یا در اشکال جدیدتر آن هر موضوع و پدیده‌ای که ویژگی زور و جنگ وجه قالب آن باشد.

دو رویکرد از لحاظ روش شناسانه با هم تفاوت دارند. تعریف مکتب کپنهاک از تهدید براساس ساختار اجتماعی تهدید و اهداف مرجع می‌باشد، درحالی‌که سنت گرایان نسبت به این عوامل دیدگاه عینی گرایانه دارند. این اختلاف روش، درک متفاوت از امنیت حتی در بخش نظامی و بازیگری دولت نیز ایجاد می‌نماید.

1. Barry Buzan.
2. Ole Waver.
3. De Wild.

4. همان، ص 131 و 132.

مکتب کپنهاک معتقد است: سنت گرایان نمی‌توانند بدون خطر به حاشیه رانده شدن از عهده خروج از تهدیداتی که بنیان‌های اجتماعی دارد به درآیند.

بوزان و همکارانش معتقدند، موضوع کلی مطالعات امنیتی سنتی می‌تواند یک زیر مجموعه از مکتب کپنهاک باشد، زیرا هر دوی آنها در یک جمع‌آوری روش شناسانه شرکت دارند و این رویکرد مشترک آن‌ها را به این سو رهنمون می‌کند که میان امنیت بین‌الملل و یک تئوری سیاسی عمیق‌تر برای امنیت، مرزی قائل شوند. از سوی دیگر مکتب کپنهاک و مطالعات سنتی امنیت برخلاف مطالعات صلح و شاخه‌های فرعی آن، تقلیل‌گرایی در سطح امنیت تا سطح امنیت فردی را موضوعی نامعقول و نامربوط به امنیت بین‌الملل می‌دانند. البته آنان تأکید دارند که این به آن معنا نمی‌باشد که امنیت در سطح فردی را نفی می‌نمایند، بلکه منظور آن است که این سطح برای درک امنیت بین‌الملل، امری حاشیه‌ای است.¹

- نظریه اسلامی:

«اسلام امنیت را یکی از اصول زندگی و حالتی اجتناب‌ناپذیر در زندگی جمعی و عنصری ضروری در بهره‌وری از مزایا و مواهب حیاتی، و نی‌ز زمینه‌ساز تکامل و ارتقاء بشر تلقی کرده است و از آن به عنوان یکی از مقدس‌ترین آرمان‌های بشری و الهی یاد نموده است.²»

بهترین راه شناخت دیدگاه اسلام راجع به مفهوم امنیت، رجوع به منابع اولیه اسلامی است که قرآن کریم اولین منبع احکام اسلامی است با بررسی آیات قرآن پی‌رامون امنیت می‌توان پی به جای‌گاه والای امنیت از دیدگاه اسلام برد.³»

اگرچه مفهوم امنیت در مکتب اسلام به طور ویژه‌ای مورد توجه است، به گونه‌ای که در لایه‌ها و سطوح مختلف اعتقادی رفتاری از سوی شارع، رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و ائمه

1. همان، ص 160 و 161.

2. عمید زنجانی، *فقه سیاسی*، جلد سوم، *حقوق بین‌الملل اسلام*، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1367، ص 363.

3. طبعی، منصور، *سیمای امنیت در نهج‌البلاغه*، تهران، سازمان عقیدتی - سیاسی نیروی انتظامی، 1379، چاپ اول، ص

معصومین بدان اشاره شده، اما تا کنون تلاش کمی برای تئوریزه کردن این آموزه‌ها و ارایه چارچوب تحلیلی واحد و منسجمی مبتنی بر اصول اعتقادی اسلامی صورت گرفته است. این در حالی است که:

اولاً: جوهره اسلام بر «سلام» و «ایمنی» قرار دارد.

ثانیاً: از صفات برجسته الهی «ایمنی بخشی» است.

ثالثاً: ایمنی، شاخص راست کرداری فرد مسلمان و ویژگی بارز سلامت شبکه ارتباطات در جامعه اسلامی به شمار می‌آید.

رابعاً: فرجام تاریخ در روایات با استقرار سطحی از ایمنی شناسانده می‌شود که از جمله نکات برجسته آن فراگیری و جامعیت است.

ملاحظات از این قبیل بیان‌گر این مطلب است که مفهوم «ایمنی» مفهومی «پیچیده»، «چند لایه‌ای» و «محوری» در مکتب اسلام است که دارای کاربردهای فردی و جمعی، حکومتی و اجتماعی، سلبی و ایجابی و در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، ارتباطاتی و مانند آن می‌باشد.¹

چنین ملاحظاتی افرادی همچون دکتر اصغر افتخاری را به فکر استخراج گزاره‌هایی در جهت مشخص نمودن حدود گفتمانی امنیت در مکتب اسلام انداخته است. ایشان در ذیل بررسی‌ها و مطالعات خود در این زمینه مهم‌ترین ویژگی‌های رویکرد امنیتی اسلام را (که نگارنده در طی این پژوهش مورد نظر قرار داده است) به شرح زیر بیان داشته است:

1- ایجابی نگری در برابر سلبی نگری:

در حالیکه در رهیافت‌های دیگر مطالعات امنیتی ما شاهد محوریت «تهدید» از جانب دشمن و برجسته کردن جنگ در آثار ایشان هستیم در اسلام این رویکرد، نقد و به حاشیه رانده می‌شود. پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) عرصه اسلام و نقطه آغازین رسالتش را بر «صلح» و «سلام» قرارداد و از این حیث است که برخی از مفسران اطلاق عنوان اسلام را بر این دین چون منادی «سلام» و «آرامش» بوده است، توجیه کرده‌اند. براین اساس «جنگ» و «مبارزه» به مکانیسمی دفاعی

1. افتخاری، اصغر، مرزهای گفتمانی نظریه اسلامی امنیت، *مطالعات راهبردی*، شماره 25، ص 427 و 426.

برای جامعه اسلامی تبدیل می‌شود که در قیاس با اصل «دعوت» در اولویت‌های بعدی قرار می‌گیرد.¹

افزون بر نقد جنگ‌گرایی در رویکرد امنیتی اسلام، می‌توان به توجه عمیق اسلام به مقوله «اطمینان» به مثابه عالی‌ترین مرحله از ایمنی اشاره داشت. به عبارتی دیگر، اسلام اگرچه ابعاد سخت‌افزاری امنیت را- از حیث ارزش دفاعی آن- هرگز نادیده نمی‌گیرد. اما صرفاً بر آن تأکید ندارد و اطمینان قلبی را وضعیت عالی ایمنی معرفی می‌نماید. لذا برای «نفس مطمئنه» و «اطمینان قلب» بیش از «قدرت» ارزش قایل است و حتی کارآمدی و کاربرد قدرت را نیز در گرو تحقق قدرت نرمی می‌داند که از درون نگرش ایجابی به امنیت تولید می‌شود. این معنا در آیات 62 تا 66 سوره مبارکه انفال به تفصیل آمده است.²

2- دو انگاری در برابر یکسان انگاری منطقی

از جمله ویژگی‌های منفی گفتمان‌های بسیط در حوزه مدیریت مسایل امنیتی، کاربرد منطقی واحد برای تمامی معاملات امنیتی است. بدین صورت که این بازیگران بین موضوعات امنیت از حیث حوزه و قلمروشان تفکیک قایل نشده و پیوسته در چارچوب الگوی واحدی به تجزیه، تحلیل و ارایه راهکار می‌پردازند. این رویکرد از آن حیث که تفاوت میان «بازیگران» و اختلاف «مقتضیات محیطی» را نادیده می‌انگارد، شدیداً مورد نقد بوده و بنیاد ناکارآمدی حکومت‌ها در عرصه امنیت‌سازی را شکل می‌دهد. با تأمل در گفتمان امنیتی اسلام می‌توان دریافت که رویکرد اسلامی از این حیث کاملاً متفاوت بوده و در کلی‌ترین تقسیم، قایل به دو حوزه اصلی و متفاوت از حیث منطقی تحلیل و تجویز راهکار امنیتی است.

حوزه نخست ناظر بر روابط مبتنی بر «ایمان» و پذیرش «اسلام» است و منطقی حاکم بر آن «رحمت» و «نزدیکی قلوب» می‌باشد تا از این طریق «اطمینان» و «آرامش» بر امت اسلامی حاکم شود.

حوزه دوم ناظر بر اردوگاه «کفار»- به معنای معارضین و نه «غیر مسلمانان»- است و امت

1. افتخاری، اصغر، مرزهای گفتمانی نظریه اسلامی امنیت، *مطالعات راهبردی*، شماره 25، ص 427 و 426.

2. همان، ص 442.

اسلامی به تبعیت از منطق «شدت»، به بازدارندگی ایشان از تعرض و تقویت توان دفاعی خویش می‌پردازد.

بر این اساس، «رحمت» و «شدت» به صورت توأمان در تحلیل امنیتی رویکرد اسلامی مطرح هستند و چنان نیست که تمامی موضوعات داخلی و خارجی به گونه‌ای یکسویه- و تک منطقی- تحلیل و برایشان راهبرد ارایه شود. این موضوع دلالت بر پیچیدگی و ظرافت گفتمان امنیتی اسلامی دارد که می‌توان از رهگذر تأمل مستقل در خصوص آن به ابعاد و لایه‌های دیگری از آن پی برد^۱.

3- تقدم فرد بر حکومت

در گفتمان اسلامی، قدرت به منزله موضوعی فرعی (ولی مهم) در خدمت سعادت انسان قرار می‌گیرد و ارزش استقلالی خود را از دست می‌دهد. در اسلام، قدرت شأنی ابزاری در نیل به سعادت انسانی و تحقق ارزش‌های عالی دینی می‌یابد. این معنا برگرفته از کلام الهی است، آنجا که انسان را «اشرف مخلوقات» و «مسجود فرشتگان» لقب داده و تصریح دارد که تمام آن چه در زمین است، برای انسان می‌باشد تا او به «سعادت واقعی» نایل آید.

این وجه از گفتمان امنیتی اسلام، مؤید اهمیت اولویت «امنیت انسانی» است که امروزه مورد توجه بسیاری از امنیت پژوهان قرار گرفته است^۲.

جمع بندی:

در این قسمت از نوشتار ابتدا به بررسی مفهوم امنیت و بعد از آن مفهوم مرجع امنیت پرداخته شد. برای توضیح امنیت تعاریف بسیاری از اندیشمندان غربی و دیدگاه اسلامی ارائه شده براساس تعریفی که از قرآن ارائه شد و توجه آن به هر دو جنبه عینی و ذهنی امنیت تعریف آقای تاجیک را که با تعریف قرآنی و اسلامی هماهنگی دارد مورد پذیرش در این مجموعه قرار می‌دهیم.

1. همان، ص 443

2. همان، ص 444

سپس نظریه‌های امنیتی که در این زمینه صورت گرفته است معرفی شد که تمامی آن‌ها از سوی مکاتیب غربی ارائه شده بود اما بدلیل بررسی موضوع مرجع امنیت در یک کشور اسلامی که ادعای اجرای ارزشهای اسلامی را دارد بر آن شدیم از یک نظریه اسلامی استفاده کنیم هرچند در این راستا کار کاملی صورت نگرفته است، با جمع بندی دیدگاه‌های غربی و یک دیدگاه اسلامی که آقای افتخاری به تبیین علمی آن پرداخته‌اند آن را پذیرفته و در طی این نگارش این دیدگاه را مدنظر خواهیم داشت.

طبق این دیدگاه اسلامی ما بر سه مقوله تأکید داریم:

1. ایجابی نگری در برابر سلبی نگری

2. دو انگاری در برابر یکسان انگاری منطقی

3. تقدم فرد بر حکومت

با توجه به موارد ذکر شده ما در اندیشه رهبران بزرگ انقلاب؛ حضرت امام خمینی (رحمة الله علیه) و آیت الله خامنه ای (حفظه الله)، به بررسی مرجع امنیت سیاسی، مرجع امنیت فرهنگی و مرجع امنیت اجتماعی می‌پردازیم تا به سه موضوع اصلی مطروحه در دیدگاه اسلامی یعنی دین اسلام، حکومت اسلامی و امت اسلامی پرداخته شود.

فصل دوم: